

ธนาคารต้นไม้กับแนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน:
กรณีศึกษา โครงการธนาคารต้นไม้สาขานบ้านศรีสมเด็จ อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด*
TREE BANKS AND SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT:
A CASE STUDY OF BAN SRI SOMDET BRANCH TREE BANK PROJECT,
SRI SOMDET DISTRICT, ROI ET PROVINCE

นิติศักดิ์ หนองเรือ¹, วณิดา พรหมหล้า²

Nitisak Nongrueng¹, Wanida Phromlah²

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม^{1,2}

College of Politics and Governance, Mahasarakham University, Thailand.^{1,2}

Email : nitisaknn1997@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินการโครงการภายใต้แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน และเพื่อเสนอแนะแนวทางสำหรับการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้สาขานบ้านศรีสมเด็จ อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้บรรลุวัตถุประสงค์แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ส่วน คือ 1. เก็บข้อมูลจากเอกสารนโยบาย บทความทางวิชาการ เอกสารโครงการ สื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ ต่าง ๆ 2. เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการลงภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการธนาคารต้นไม้ ได้แก่ ผู้นำชุมชนบ้านศรีสมเด็จ 2 ราย ผู้ที่ขึ้นทะเบียนปลูกต้นไม้กับโครงการ 7 ราย และเจ้าหน้าที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการธนาคารต้นไม้สาขานบ้านศรีสมเด็จ 2 ราย รวมจำนวนทั้งหมด 11 ราย โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และนำข้อมูลเสนอผลการวิจัยแบบเชิงพรรณนาผ่านการบรรยายด้วยถ้อยคำ

ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้บ้านศรีสมเด็จมีการบูรณาการทำงานร่วมกันผ่าน 3 ภาคส่วน ได้แก่ วัด บ้าน ชุมชน โดยจำนวนสมาชิกทั้งหมดล้วนแล้วเป็นสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นการทำงานร่วมกันโดยมีวัดเป็นตัวแสดง (actor) ที่มีบทบาทหลักในการเป็นศูนย์กลางในการพยุ่งความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ซึ่งถือเป็นกุญแจสำคัญในการนำหลักการของโครงการธนาคารต้นไม้ช่วยให้เกษตรกรที่เป็นหนี้กับธนาคารได้มีช่องทางการสร้างรายได้ตั้งแต่การสนับสนุนค่าบำรุงต้นไม้ สนับสนุนเงินกู้จากการนำต้นไม้ไปเป็นหลักประกันไปจนถึงการต่อยอดสร้างกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจเพิ่มช่องทางด้านรายได้ในระหว่างที่รอต้นไม้เจริญเติบโต มีการทำงานในทางสังคมกับวัฒนธรรมเชิงท้องถิ่นที่ผนวกกับความเชื่อที่มีการผสมผสานของการทำบุญกุศลลงไปในปลูกต้นไม้ อย่างไรก็ตามข้อค้นพบสำหรับแนวทางการทำให้อยั่งยืนคือความต่อเนื่องของโครงการที่มีส่วนสำคัญในการสร้างแรงจูงใจให้แก่สมาชิก

คำสำคัญ : 1. ธนาคารต้นไม้ 2. การจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน 3. การดำเนินการ 4. แรงจูงใจ 5. การปลูกต้นไม้

ABSTRACT

The objective of this research article is to study the operation of the project under the concept of sustainable forest management. and to suggest guidelines for operation the Ban Sri Somdet Branch Tree Bank Project. Si Somdet District Roi Et Province to achieve the objectives of the concept of sustainable forest management. It is a qualitative research study. There are two methods for collecting data: 1. Collecting data from policy documents. Academic articles Project documents various online publications 2. Collect data through fieldwork using in-depth interviews with people involved in the tree bank project, including 2 leaders of the Ban Sri Somdet community, 7 people who registered to plant trees with the project, and Two officials of the Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives (BAAC) involved in the Ban Sri Somdet Branch Tree Bank Project, totaling 11 persons, used a semi-structured interview form. and present the research results in a descriptive manner through verbal descriptions.

The results of the research found that the operation of the Baan Sri somdet Tree Bank project involves integration and cooperation through three sectors: temples, houses, and communities. All of the members are members of the Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives (BAAC). It is a collaborative effort with the temple being the main actor that plays a central role in supporting cooperation from many sectors. This is considered the key to applying the principles of the Tree Bank project to help farmers who are in debt with the bank have a way to generate income, starting with supporting tree upkeep. Supporting loans from using trees as collateral to building up an enterprise network to increase income streams while waiting for the trees to grow. There is social work with local culture combined with beliefs that include the integration of merit into planting trees. However, the finding for the sustainability approach is that project continuation plays an important role in incentive members.

Keywords : 1. Tree Bank 2. Sustainable Forest Management 3. Operation 4. Incentive 5. Tree Planting

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

สภาพแวดล้อม ณ ปัจจุบันทั้งของโลกและของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน และทรัพยากรอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่มีความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ลดลง โลกให้ความสนใจในประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) ที่ส่งผลให้สภาพพื้นที่ป่าไม้โดยรวมทั่วทั้งโลกลดลงเป็นอย่างมาก โดยองค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) เผยข้อมูลสถิติว่าตลอดช่วง 20 ปี นับตั้งแต่ค.ศ. 2000 ถึง ค.ศ. 2020

สภาพพื้นที่ป่าไม้โดยรวมลดลงจากร้อยละ 31.9 เหลือ ร้อยละ 31.2 (FAO, 2020) เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยข้างต้นส่งผลต่อการมีอยู่ของสภาพพื้นที่ป่าไม่ว่าทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่นเดียวกันกับในประเทศไทยสถานการณ์การลดลงของสภาพพื้นที่ป่าไม้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเมื่อปี พ.ศ. 2516 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 138,566,875 ไร่ หรือร้อยละ 43.21 ของพื้นที่ประเทศ และปี พ.ศ. 2565 ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 102,135,974.96 ไร่ หรือเพียงร้อยละ 31.57 ของพื้นที่ประเทศ (กรมป่าไม้, 2564) การลดลงของสภาพพื้นที่ป่าไม้โดยรวมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชาติความหลากหลายทางชีวภาพ ชาติความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนหรือชุมชนที่มีวิถีชีวิตอยู่กับป่าไม้ หรือใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในการเป็นแหล่งที่อยู่ แหล่งทำมาหากิน แหล่งสร้างรายได้ชาติความต่อเนื่อง

ในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยสามัญ ครั้งที่ 70 วันที่ 25 กันยายน 2558 ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ ทั้งหมด 193 ประเทศรวมทั้งไทยได้ร่วมลงนามรับรองวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งประกอบไปด้วย 17 เป้าหมาย โดยเป้าหมายที่ 10 ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ (Reduce inequality within and among countries) และเป้าหมายที่ 15 ระบบนิเวศบนบก (Life on Land) เป็นการฟื้นฟูและสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืนให้มีความสำคัญกับแนวทางวิธีการจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน (Sustainably manage forests) จากการตระหนักในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต เกิดภาวะหนี้ครัวเรือนสูงขึ้นทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ร่วมมือกับภาคเอกชน และสถาบันทางการเงินต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) โดยทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้จัดทำโครงการธนาคารต้นไม้ขึ้นที่ไม่ได้เพียงแค่แก้ไขปัญหาหนี้สินเพียงอย่างเดียวแต่ครอบคลุมไปถึงปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนปลูกต้นไม้ตามแนวทางพระราชดำริ "ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง" ในที่ดินตนเองและสาธารณะเพื่อใช้เป็นหลักประกันในการบริหารจัดการชำระหนี้ของตนเอง (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2558ก)

อีกทั้งเพื่อไม่ให้เกิดข้อจำกัดด้านการครอบครองและการตัดต้นไม้ที่ปลูกในที่ดินทำให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 มาตรา 7 โดยพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2562 มาตรา 7 กำหนดให้ไม้ทุกชนิดที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดินไม่เป็นไม้หวงห้าม รวมทั้งทางกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้กำหนดแผนการปฏิรูปประเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับไม้เศรษฐกิจเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าเศรษฐกิจให้บรรลุร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศ (48.52 ล้านไร่) ภายในปี พ.ศ. 2580 ซึ่งในปี พ.ศ. 2565 มีจำนวน 32.65 ล้านไร่ และมีการบูรณาการทำงานส่งเสริมการปลูกต้นไม้ยืนต้นเพื่อเศรษฐกิจร่วมกับหลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2565)

ซึ่งทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้ดำเนินโครงการธนาคารต้นไม้ส่งเสริมการปลูกต้นไม้ โดยปัจจุบันมีชุมชนเข้าร่วมโครงการจำนวนกว่า 6,800 ชุมชน มีจำนวนสมาชิกธนาคารต้นไม้กว่า 123,424 คน และสามารถปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้นในประเทศไทยจำนวนกว่า

12.3 ล้วนต้น (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2565ก) หากเปรียบเทียบธนาคารต้นไม้ภายในพื้นที่ภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ พบว่าธนาคารต้นไม้ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีจำนวนผู้ปลูกต้นไม้ที่ขึ้นทะเบียนเป็นจำนวนมาก โดยมีผู้ที่ขึ้นทะเบียนทั้งหมด 22,175 คน และมีจำนวนต้นไม้ 2,359,526 ต้น (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2558ค)

โดยธนาคารต้นไม้ในอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งอยู่ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีจำนวนผู้ขึ้นทะเบียนปลูกต้นไม้ และมีจำนวนต้นไม้ที่ปลูกได้เป็นจำนวนมาก และสาขาบ้านศรีสมเด็จ ถือว่าเป็นสาขาที่มีจำนวนต้นไม้มากที่สุดในอำเภอศรีสมเด็จ จำนวนมากกว่า 49,000 ต้น และมี 64 พรรณไม้ (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2558ข) ทำให้มีความน่าสนใจในแง่ของการดำเนินการที่สร้างแรงจูงใจในการปลูกต้นไม้ และประเพณีพรรณไม้ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ ดังนั้นจากข้อมูลต่าง ๆ ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ภายใต้แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนและเพื่อหาข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้สาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดภายใต้แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

2.2 เพื่อเสนอแนะแนวทางสำหรับการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ สาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้บรรลุวัตถุประสงค์แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

3.1 ได้ทราบว่าโครงการธนาคารต้นไม้ธนาคารต้นไม้สาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดมีการดำเนินการภายใต้แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

3.2 ได้ทราบถึงแนวทางสำหรับการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้สาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้บรรลุวัตถุประสงค์การจัดการต้นไม้้อย่างยั่งยืน

4. วิธีดำเนินการวิจัย

ซึ่งผู้วิจัยใช้รูปแบบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน

ขั้นตอนแรก ผู้วิจัยทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากหนังสือ เอกสารทางวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารอ้างอิง สื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์และข้อมูลทางสถิติพื้นฐานด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจจะศึกษา ได้แก่ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน โครงการที่เกี่ยวข้องกับการปลูกต้นไม้ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ จนเกิดคำถามวิจัยนำไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเลือกพื้นที่ที่จะศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากข้อมูลสถิติการปลูกต้นไม้ โครงการ และเอกสารรายงานโครงการ เอกสารการรายงานสรุปตัวอย่างโครงการธนาคารต้นไม้

ขั้นตอนที่สอง ผู้วิจัยทำการวางแผนดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการลงภาคสนาม โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการธนาคารต้นไม้ ได้แก่ ผู้นำชุมชนบ้านศรีสมเด็จ 2 ราย ผู้ที่ขึ้นทะเบียนปลูกต้นไม้กับโครงการธนาคารต้นไม้ 7 ราย และเจ้าหน้าที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ที่เกี่ยวข้องกับโครงการธนาคารต้นไม้ สาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด 2 ราย รวมทั้งสิ้น 11 ราย ซึ่งใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ที่มีการวางแผนออกแบบการสัมภาษณ์ไว้ก่อนล่วงหน้า ใช้ข้อมูลจากเอกสาร จากการลงพื้นที่สำรวจในพื้นที่ที่ศึกษาเบื้องต้น มาสร้างคำถามที่เน้นประเด็นมากขึ้น ไม่ใช้ชุดคำถามเหมือนกันทั้งหมด ซึ่งแบ่งชุดคำถามออกเป็น 3 ชุด ตามบทบาทของผู้ให้สัมภาษณ์ และลักษณะคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เป็นคำถามปลายเปิด (open-ended questions) ตลอดจนการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เสมือนเป็นคนนอกพื้นที่ไม่เข้าไปมีส่วนร่วม หรือเป็นส่วนหนึ่งในเหตุการณ์นั้น ๆ แต่ใช้การเฝ้าดูเหตุการณ์แทนเพื่อไม่ให้เกิดการปรากฏตัวของผู้วิจัยสร้างผลกระทบทางใดทางหนึ่งต่อการดำเนินการที่เป็นปกติในพื้นที่ที่ศึกษามากที่สุด (ชาย โพธิ์สิตา, 2564) และเก็บรวบรวมข้อมูลแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงเอกสาร (documentary research) ในการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารนโยบาย บทความทางวิชาการ เอกสารโครงการ นิตยสาร หนังสือ ตำรา สื่อสิ่งพิมพ์ ออนไลน์ ต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย

ขั้นตอนที่สาม หลังจากการรวบรวมข้อมูลทั้งสองส่วน ผู้วิจัยนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์ จัดระเบียบข้อมูล จัดหมวดหมู่ แยกให้เห็นประเด็นต่าง ๆ ที่รวบรวมมา ได้แก่ หมวดข้อมูลทั่วไป หมวดข้อมูลสนาม หมวดการวิเคราะห์ และใช้แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่ศึกษาแบบองค์รวม เชื่อมโยงข้อมูลในการตอบวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อ และนำเสนอข้อมูลในลักษณะเชิงพรรณนาผ่านรูปแบบการนำเสนอวิธีการต่าง ๆ แผนภาพ การเปรียบเทียบข้อมูล การบรรยายข้อมูลด้วยถ้อยคำให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ต่อไปในอนาคต

5. ผลการวิจัย

5.1 ศึกษาการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้โครงการธนาคารต้นไม้ สาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ภายใต้แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

โครงการธนาคารต้นไม้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เริ่มเข้ามามีบทบาทครั้งแรกในปีพ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นช่วงก่อนมีการแก้ไขกฎหมายให้ใช้ต้นไม้เป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ การเข้ามาของโครงการในช่วงแรกแรงจูงใจที่สำคัญคือ การให้ค่าบำรุงต้นไม้ หรือค่ารักษาต้นไม้ต้นละ 3 บาท และการออกเอกสารโฉนดต้นไม้แสดงความเป็นเจ้าของให้กับผู้ปลูกอย่างมีขอบเขตชัดเจน ซึ่งทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ประสานความร่วมมือกับส่วนปกครองประชาสัมพันธ์โครงการผ่านผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักคือ กลุ่มเกษตรกรที่เป็นสมาชิก หรือกู้ยืมเงินกับทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) โดยเงื่อนไขของการเข้าเป็นสมาชิกนั้นต้องนำต้นไม้อย่างน้อย 1 ต้นที่ขึ้นในที่ดินของตนเองที่มีโฉนดที่ดินอย่างถูกต้องกฎหมายมาลงทะเบียนกับธนาคาร

ภาพที่ 1 ต้นไม้ของเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกับโครงการธนาคารต้นไม้

โดยเงื่อนไขของการตั้งสาขานาการต้นไม้ประจำแต่ละหมู่บ้านนั้นต้องมีสมาชิกอย่างน้อยจำนวน 30 คน ซึ่งพบว่าจำนวนสมาชิกทั้งหมด 30 รายเป็นเกษตรกร ประกอบด้วยเพศชาย 27 คน และเพศหญิง 3 คน ทำให้สังเกตเห็นได้ถึงความเท่าเทียมทางเพศ ต่อมาหลังจากการรับสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกโครงการธนาคารต้นไม้แล้วจะทำการคัดเลือกเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกับทางโครงการธนาคารต้นไม้ที่สนใจมาเป็นคณะกรรมการประเมินต้นไม้จำนวน 9 – 15 คน พื้นที่อำเภอศรีสมเด็จ มีเพียง 1 คณะ ทำหน้าที่เป็นกลุ่มขับเคลื่อนหลักในการควบคุมการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ทั้งหมดในอำเภอศรีสมเด็จ ซึ่งคณะกรรมการจะมีคุณสมบัติที่จะประเมินต้นไม้ การใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) การสำรวจวัดความสูง เส้นรอบวงของต้นไม้ การวางแผนดินในเอกสาร การบันทึกองค์ประกอบที่สำคัญของเอกสารโฉนดต้นไม้ การติดรหัสให้กับต้นไม้ ตลอดจนการออกเลขสมาชิกของเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียน และรายละเอียดต่าง ๆ ในเอกสารที่จะนำเข้าสู่ระบบธนาคารต้นไม้

โดยต่อมาสมาชิกเดิมมีการบอกเล่ากันปากต่อปากถึงแรงจูงใจในโครงการ เช่น การออกโฉนดต้นไม้แยกออกจากโฉนดที่ดินภายในพื้นที่เดียวกัน โดยถือว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจในขณะนั้น และการให้ค่าบำรุงต้นไม้ให้ทุกปีคิดเป็นรายต้น เป็นต้น พื้นที่ และจำนวนต้นไม้โดยรวมมีมากขึ้นเมื่อในปีพ.ศ. 2558 สมาชิกรายใหม่อย่างวัดประชาคมวนารามที่เป็นที่ดินสาธารณะ ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในธนาคารต้นไม้บ้านศรีสมเด็จ โดยพบว่าวัดมีจำนวนต้นไม้ที่เข้าร่วมโครงการครั้งแรกหลายหมื่นต้น ดังนั้นการคิดค่าบำรุงต้นไม้ต้นละ 3 บาทจะสร้างมูลค่ามากกว่าต้นไม้ของเกษตรกรเป็นอย่างมาก แต่แรงจูงใจทางรายได้จากเบี้ยต้นไม้ไม่ได้ถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ เป็นเงินบริจาคแก่วัดในการทะนุบำรุงศาสนา คณะกรรมการประเมินที่นำไปต่อยอดในการสร้างวิสาหกิจชุมชน และเป็นทุนกลางในการปลูกต้นไม้ครั้งถัดไป

การดำเนินการแบ่งสัดส่วนในพื้นที่วัดจะมีลักษณะที่เป็นระบบวนเกษตร หรือเกษตรผสมผสานมากกว่า เนื่องมาจากการมีบุคลากรภายในวัดช่วยกันวางแผน แบ่งสัดส่วนการปลูกต้นไม้ในแต่ละแปลง ประเภทกลุ่มไม้แต่ละชนิดทั้งไม้โตเร็ว ปานกลาง ช้า โดยมีรูปแบบแตกต่างกันออกไป เช่น ปลูกไม้ผลผสมไม้ป่า และปลูกไม้ป่าผสมกับพืชไร่ และพืชอาหารสัตว์ เป็นต้น ในทางกลับกันพื้นที่ของเกษตรกรที่มีเพียงการปลูกไม้ป่าตามแนวเขต หรือล้อมไร่นา มีการปลูกคละรวมกันไปใน

หลายชนิด ไม่ได้มีการแบ่งสัดส่วนของประเภทกลุ่มไม้โตเร็ว ปานกลาง ช้า มีพื้นที่ว่างบริเวณใด เกษตรกรก็ปลูกต้นไม้ในพื้นที่บริเวณนั้น ทำให้ประสิทธิภาพของการป้องกันภัยทางธรรมชาติที่ดี ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ก็ลดลงน้อยถอยลงไป

อย่างไรก็ตามการประสานงานกันระหว่าง วัด บ้าน ชุมชน ตลอดจนการจัดกิจกรรมของ เกษตรกรที่ให้เห็นความสำคัญของการปลูกต้นไม้เพิ่มมากขึ้น ถือเป็นกุญแจสำคัญในการขยายขอบเขต ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไปจนถึงการสร้างช่องทาง รายได้ผ่านเครือข่ายทางสังคมคนปลูกต้นไม้ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนสมาชิก ในโครงการธนาคารต้นไม้ การจัดตั้งร้านค้าสวัสดิการเพื่อเป็นช่องทางรายได้เสริมระหว่างที่รอต้นไม้ เจริญเติบโตในระหว่างปี และการสะท้อนปัญหาต่าง ๆ ให้แก่เกษตรกรในธนาคารต้นไม้

ผู้ใหญ่บ้านบ้านศรีสมเด็จประธานสาขาซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมประสานงานระหว่าง คณะกรรมการประเพณีและเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกับธนาคารต้นไม้สาขาบ้านศรีสมเด็จสมาชิก ธนาคารต้นไม้สาขาบ้านศรีสมเด็จจำนวน 31 คนรวมไปถึงวัดภายในพื้นที่ การติดตามปัญหาด้าน สิ่งแวดล้อม การเจริญเติบโตของต้นไม้ การประชุมกลุ่มสมาชิกเพื่อสะท้อนปัญหาของการใช้สารเคมี ในการปลูก การบำรุงดูแลรักษา การได้รับการสนับสนุนแหล่งทรัพยากรอื่นที่ช่วยเกื้อหนุนทรัพยากร ป่าไม้ เช่น การสร้างแหล่งน้ำบ่อบาดาล การทำเกษตรกรรมอื่นควบคู่ไปกับการปลูกต้นไม้ยืนต้น ความถูกต้องของการออกเอกสารโฉนดต้นไม้ การสร้างช่องทางด้านรายได้ในการนำผลิตภัณฑ์ไปขาย ต่อในร้านค้าสวัสดิการในอำเภอ และสมาชิกในการร่วมรณรงค์การปลูกต้นไม้ให้แก่สถานศึกษา หรือ ใช้ธนาคารต้นไม้อำเภอศรีสมเด็จเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องธนาคารต้นไม้ให้แก่โรงเรียน หรือหน่วยงานอื่น ในบริเวณใกล้เคียงบ้านศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

นอกจากนี้การทำงานในทางสังคม ยังพบความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเชิงท้องถิ่นที่ผนวกกับ ความเชื่อทางศาสนา การทำพิธีบวงสรวงต้นไม้ที่ให้แก่เกษตรกรหรือคนในชุมชนได้เห็นความสำคัญของต้นไม้ ที่ปลูก ความเชื่อที่มีการผสมผสานของการทำบุญกุศลผ่านสถานที่อย่างเช่นวัด ซึ่งพบว่ากระบวนการ ต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนช่วยให้สร้างสังคมของคนรักการปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้นในทุกปี และช่วยให้เกิดการ ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) ในระยะยาว

ภาพที่ 2 การเชิญชวนร่วมกันปลูกต้นไม้ภายในวัดของโครงการธนาคารต้นไม้

ช่วงภายหลังการออกกฎหมายให้อนุญาตใช้ต้นไม้เป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ และการแก้ไขกฎหมายที่ไม่ต้องขออนุญาตปลุกต้นไม้บางประเภทในที่ดินของตน สามารถปลุกต้นไม้ได้ไม่เป็นไม้หวงห้ามตามพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2562 มาตรา 7 และการเพิ่มโอกาสทางชนิดพรรณไม้เพิ่มมากขึ้นในการใช้เป็นหลักประกันถึง 58 ชนิด ซึ่งพบว่าการดำเนินการของโครงการธนาคารต้นไม้ช่วงนี้นั้นทำให้เกษตรกรในพื้นที่บ้านศรีสมเด็จเกิดแรงจูงใจในการรักษาต้นไม้ครั้งสำคัญเป็นช่วงที่สอง ทำให้มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนต้นไม้ ความหลากหลายทางชนิดพรรณไม้ อย่างมีนัยสำคัญ โดยพบว่าปัจจุบันจำนวนต้นไม้ที่เกิดในพื้นที่อยู่ที่จำนวนกว่า 50,000 ต้น มีชนิดพรรณไม้มากถึง 64 ชนิด มีความหลากหลายทั้งชนิดพรรณไม้ที่หายาก และง่ายในระดับท้องถิ่น

แต่อย่างไรก็ตามข้อค้นพบที่ได้คือการขาดความต่อเนื่องของการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ โดยในระยะหลังไม่มีความชัดเจนทั้งในแง่ของการลงพื้นที่ติดตาม สำรวจ การสร้างความตระหนักการปลุกต้นไม้ การสร้างแรงจูงใจภายในพื้นที่ขาดหายไปเมื่อเปรียบเทียบกับในช่วงแรก ถึงแม้ว่าการยกระดับธนาคารต้นไม้สู่ชุมชนไม่มีค่าที่สามารถใช้ต้นไม้เป็นหลักประกันทางธุรกิจได้ที่เป็นแรงจูงใจสำคัญจะถูกรวมอยู่ในเป้าหมายของแผนปฏิบัติการของธนาคารในทุกปีตั้งแต่มีการแก้ไขกฎหมาย แต่รายได้ที่เกิดจากการใช้ต้นไม้เป็นหลักประกันในการบริหารจัดการหนี้ของเกษตรกรระยะยาวไม่ครอบคลุมในหลายชุมชน โดยพบว่าการยกระดับธนาคารต้นไม้สู่ชุมชนไม่มีรายได้เพียง 404 ชุมชน จากธนาคารต้นไม้ทั้งหมดกว่า 6,800 ชุมชน (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2565)

5.2 เสนอแนะแนวทางสำหรับการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ สาขาบ้านศรีสมเด็จ อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้บรรลุวัตถุประสงค์แนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน

แนวทางแรก คือการขยายขอบเขตประเภทที่ดินให้มีหลากหลายรูปแบบ โดยในพื้นที่โครงการธนาคารต้นไม้พบเพียงแต่ต้นไม้ที่ขึ้นในโนนที่ดิน หรือที่ดินสาธารณะของวัด ไม่พบประเภทที่ดิน น.ส.3 น.ส.3ก และ ส.ป.ก. และที่ดินสาธารณะประโยชน์อื่น ๆ

แนวทางที่สอง การให้การส่งเสริมรูปแบบที่ผสมผสานกันทั้งในด้านทรัพยากรไม่ว่าจะเป็น จำนวนต้นไม้ที่มีทั้งต้นไม้ที่เจริญเติบโตเร็ว ปานกลาง ช้า เพื่อสร้างความสมดุลทั้งในการสร้างผลผลิตระยะสั้น ระยะยาว ที่ทำให้การพัฒนาระยะยาวไม่ขาดช่วงเนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่นิยมปลุกต้นไม้โตเร็ว

แนวทางที่สาม การให้ความสำคัญทรัพยากรดินและน้ำ ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการทำทรัพยากรป่าไม้มีความยั่งยืนมากขึ้น การสนับสนุนในการเพิ่มแหล่งน้ำสำหรับพื้นที่ที่ขาดแคลน การส่งเสริมปกป้องการพังทลายของหน้าดิน การส่งเสริมต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นทั้งในทางตรง และทางอ้อมในการปกป้องแหล่งทรัพยากรป่าไม้

แนวทางที่สี่ การขยายการเข้าถึงโครงการธนาคารต้นไม้ให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ นอกเหนือจากสมาชิก ธ.ก.ส. สนับสนุนจำนวนสมาชิกให้มีบทบาทของการสร้างปาร่วมกัน ส่งเสริมการประสานระหว่างหน่วยงานในการผลิตทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้น ไม่เพียงแต่บ้าน วัด หรือชุมชนเท่านั้น และการเพิ่มช่องทางรายได้ให้สมาชิกนำต้นไม้ที่ปลูกไปขายต่อเพื่อแปรรูปได้อย่างหลากหลาย และเปิดโอกาสทางการตลาดในการนำต้นไม้ไปสร้างมูลค่าได้อย่างหลากหลาย

แนวทางที่ห้า รัฐควรส่งเสริมสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอให้สามารถปลูกต้นไม้ได้อย่างทั่วถึง ควรสนับสนุนงบประมาณสำหรับให้เกษตรกรบ้านศรีสมเด็จได้นำต้นไม้ไปเป็นหลักประกันได้อย่างทั่วถึงครอบคลุมทุกสมาชิก

6. อภิปรายผลการวิจัย

การดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ในพื้นที่บ้านศรีสมเด็จตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 จนถึงปัจจุบันมีจำนวนทรัพยากรป่าไม้เป็นจำนวนมากมีทั้งไม้เดิมก่อนเข้าร่วมโครงการและไม้ที่ปลูกเพิ่มขึ้นมาใหม่โดยจำนวนต้นไม้แบ่งเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่ปลูกในพื้นที่ของเกษตรกร และส่วนที่ปลูกในพื้นที่ของวัด มีการสำรวจพื้นที่ที่การปลูก และการแสดงแผนผังข้อมูลที่ดินและต้นไม้ที่ปลูกโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) รวมทั้งมีการออกโฉนดต้นไม้ให้แก่สมาชิกเพื่อแสดงขอบเขตพื้นที่ปลูกต้นไม้ที่ดินได้อย่างชัดเจน มีการติดรหัสต้นไม้ที่เป็นการแสดงความเป็นเจ้าของต้นไม้แต่ละต้น และการติดรหัสต้นไม้ที่แสดงให้เห็นถึงประเภทของต้นไม้แต่ละชนิด เพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมเป็นฐานข้อมูลของคณะกรรมการประเมิน การทำเกษตรกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องในงานวิจัยของ Klimach and Pietkiewicz (2022) ที่ชี้ให้เห็นว่าการรวบรวมข้อมูลที่ดิน และข้อมูลป่าไม้จะช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนได้

โครงการธนาคารต้นไม้สาขาสานบ้านศรีสมเด็จ พบว่ามีชนิดพรรณไม้ถึง 64 ชนิด มีทั้งชนิดพรรณไม้ที่หายาก และง่ายในระดับท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามลักษณะของการเจริญเติบโตที่มีสัดส่วนแตกต่างกันระหว่างประเภทกลุ่มไม้โตเร็ว ปานกลาง ช้า ซึ่งในพื้นที่นิยมปลูกชนิดต้นไม้โตเร็วถึงปานกลางเป็นส่วนใหญ่ อาจทำให้เกิดอุปสรรคในระยะที่หลังจากการตัดโค่น เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลาของการเจริญเติบโตขึ้นมาใหม่ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นขาดความต่อเนื่องในแง่ทรัพยากรที่ทดแทน และอุปสรรคอีกประการหนึ่งคือ เกษตรกรจะมุ่งเน้นการปลูกต้นไม้รายต้นไม้ได้มีความหลากหลายทางชีวภาพของชนิดพรรณไม้ ความหลากหลายสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ โดยในภาพรวมพื้นที่ของวัดและพื้นที่ของเกษตรกรหากเทียบกันภายในโครงการมีสัดส่วนที่แตกต่างกันหลายเท่า ทำให้ผู้วิจัยมองพื้นที่ที่ศึกษาในลักษณะภาพกว้าง ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนของวัด และส่วนของเกษตรกร ทำให้สังเกตเห็นว่าความหลากหลายทางชีวภาพเกิดขึ้นเพียงในพื้นที่ของวัดเท่านั้น การให้ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพอื่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งสอดคล้องในรายงานของ United Nations (2007) กล่าวว่าทำให้ความสำคัญบทบาทของการฟื้นตัว การปลูกป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพรรณไม้ แหล่งน้ำ สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ นั้นจะเป็นองค์ประกอบหนึ่งนำไปสู่การจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน (sustainable forest management)

การดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้สาขาสานบ้านศรีสมเด็จถูกกำกับดูแลจากคณะกรรมการประเมินอำเภอศรีสมเด็จมีโครงสร้างการทำงานที่แน่นอน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบชัดเจนเพื่อมาช่วยดูแลการดำเนินการธนาคารต้นไม้ทุกสาขารวมทั้งบ้านศรีสมเด็จ การอบรมให้ความรู้ความเข้าใจตั้งแต่เข้าร่วมโครงการ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับเอกสารโฉนดต้นไม้ ความรู้ที่เกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ การสร้างภูมิคุ้มกันในด้านความคิด ตลอดจนการสร้างตระหนักรู้ในการติดตามผลของการปลูกต้นไม้ด้วยตนเองเป็นระยะ การป้องกันภัยทางธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการทำงานในการผลิตทรัพยากรป่าไม้ อีกทั้งยังมีการทำงานโครงการเห็นได้จากการทำบันทึกข้อตกลง

ความเข้าใจกับกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้แก่ทุกโครงการในธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) รวมถึงโครงการธนาคารต้นไม้สาขาสวนศรีสมเด็จ โดยเกษตรกรที่ขาดแคลนแหล่งน้ำในการเพาะปลูกจะได้รับการสร้างแหล่งน้ำบาดาลภายในพื้นที่สำหรับใช้ในการปลูกต้นไม้

การประสานงานระหว่างหน่วยงาน ถือเป็นกุญแจสำคัญของการดำเนินการธนาคารต้นไม้ บ้านศรีสมเด็จมีการร่วมมือกันในการส่งเสริม สนับสนุน โดย 3 ภาคส่วน ได้แก่ วัด บ้าน ชุมชน ซึ่งมีโครงการธนาคารต้นไม้เป็นศูนย์รวมของความร่วมมือ ซึ่งในงานวิจัยของเดือนภา ภูทอง (2561) กล่าวว่า การจัดการป่าเพื่อความยั่งยืนนั้นต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมและการนำเอาจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยม และอาศัยปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวงรวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ เป็นรากฐานการขับเคลื่อนชุมชนผ่านการปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด รู้สึกรักและเป็นเจ้าของในต้นไม้ที่ปลูก และนำวัฒนธรรมจารีตประเพณีท้องถิ่นมาเป็นแนวปฏิบัติในการจัดการดูแลรักษาป่าของชุมชน

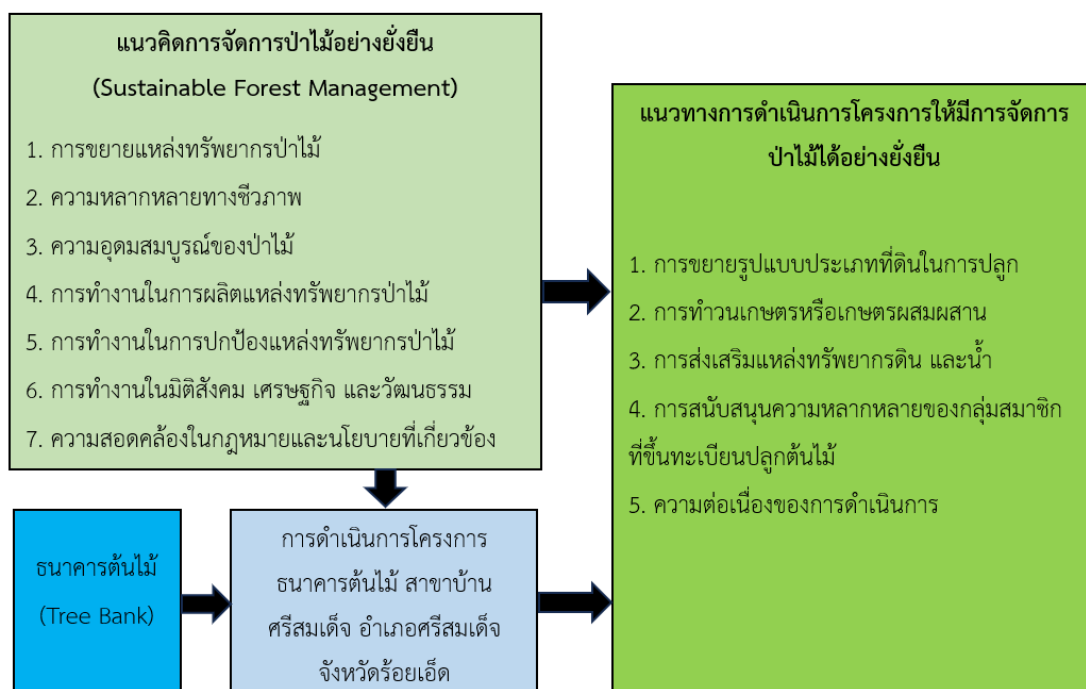
อย่างไรก็ตามในจำนวนสมาชิกทั้งหมดของธนาคารต้นไม้สาขาสวนศรีสมเด็จล้วนแล้วเป็นสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ซึ่งมีจำนวนไม่แตกต่างจากตอนริเริ่มตั้งสาขาที่ต้องมีจำนวนอย่างน้อย 30 คน ทำให้สังเกตถึงข้อจำกัดที่ไม่สามารถขยายขอบเขตของไปยังสมาชิกรายอื่น ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับงานวิจัยของ Starfinger (2021) ที่มีผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายเดียวคือการให้เงินกู้แก่เกษตรกรที่มีที่ดินส่วนตัวและเป็นสมาชิกกับทางธนาคาร โดยผู้วิจัยมองว่าเป็นการมุ่งเป้าหมายหลักการให้แก่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกับทางธนาคารเพื่อประโยชน์ในเชิงนโยบายมากจนเกินไปจึงไม่มีการขยายขอบเขตไปสู่กลุ่มเป้าหมายอื่น อีกทั้งในจำนวนสมาชิกมี 3 คนที่เป็นเพศหญิงเท่านั้น ซึ่งการคำนึงถึงสัดส่วนที่เท่ากันระหว่างเพศถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในทางสังคม เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนของ ITTO (1992) ร่วมกับแนวคิด FAO (2022) ที่ว่าหนึ่งในหลักเกณฑ์ของการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนควรให้การสนับสนุนของการทำงานของกรมมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรี หรือผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้อง

ในทำนองเดียวกันการเปิดโอกาสในการสร้างผลผลิตทางด้านป่าไม้ไปในพื้นที่ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญ ซึ่งจากข้อมูลในส่วนหนึ่งของประเภทที่ดินในโครงการธนาคารต้นไม้บ้านศรีสมเด็จพบว่า มีประเภทที่ดินที่เข้าร่วมอยู่ในโครงการสาขาสวนศรีสมเด็จเพียง 2 ประเภทเท่านั้น ได้แก่ที่ดินกรรมสิทธิ์ที่เป็นโฉนดที่ดินของเกษตรกร และที่ดินสาธารณะของวัด ทำให้เกิดข้อจำกัดการขยายโอกาสในการเข้าถึงโครงการไปยังประเภทที่ดินรูปแบบอื่น แต่สิ่งที่ยังคงอยู่คือการทำงานร่วมกันระหว่างสังคมในพื้นที่บ้านศรีสมเด็จที่มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานร่วมกันในการปลูกต้นไม้ โดยมีวัดเป็นตัวแสดง (actor) ที่มีบทบาทหลักในการเป็นศูนย์กลางในการพยุหความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ซึ่งถือเป็นกุญแจสำคัญในการนำหลักการของโครงการธนาคารต้นไม้มาสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ การช่วยให้เกษตรกรที่เป็นหนี้กับธนาคารได้มีช่องทางการสร้างรายได้ตั้งแต่การสนับสนุนค่าบำรุงต้นไม้ไปจนถึงเงินกู้จากการนำต้นไม้ไปเป็นหลักประกันได้ไปจนถึงการต่อยอดสร้างเครือข่ายสังคมคนปลูกต้นไม้ กลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจ การบูรณาการทำงานในหลายภาคส่วน

อย่างไรก็ตามการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้จะสอดคล้องกับหลักการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนของแนวคิดความร่วมมือขององค์การป่าไม้เขตร้อนระหว่างประเทศ หรือ ITTO

(International Tropical Timber Organization) กับองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ หรือ FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบาย (policy maker) เกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคได้หากมีแนวทางที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ การติดตาม ความต่อเนื่องของการสร้างความตระหนัก ความต่อเนื่องของงบประมาณเพื่อสร้างแรงจูงในระยะยาว

7. องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดสร้างองค์ความรู้ใหม่

จากภาพที่ 3 พบว่า หลักการธนาคารต้นไม้และแนวคิดการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ทั้ง 7 ประเด็นที่เป็นกรอบแนวคิดผ่านการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ สาขาบ้านศรีสมเด็จ โดยไปสู่การสร้างเป็นกรอบแนวทางต่าง ๆ ที่จะป็นปัจจัยส่งผลให้การดำเนินการโครงการให้มีการจัดการป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการขยายรูปแบบประเภทที่ดินในการปลูกต้นไม้ การทำวนเกษตรหรือเกษตรผสมผสานที่ทําคบคู่กับการปลูกต้นไม้ภายในพื้นที่ การส่งเสริมทรัพยากรดิน และน้ำที่ช่วยสนับสนุนความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ การขยายความหลากหลายของกลุ่มสมาชิกให้มีการขยายขอบเขตแหล่งทรัพยากรป่าไม้ และความต่อเนื่องของการดำเนินการโครงการ ทั้งการติดตามการสนับสนุนงบประมาณ ซึ่งประกอบกันนำไปสู่ความยั่งยืน

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

8.1.1 ความต่อเนื่องของโครงการ ทั้งในแง่ของงบประมาณที่ใช้สำหรับเพิ่มวงเงินหลักประกันต้นไม้ ค่าบำรุงรักษาต้นไม้ และในแง่ของการติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลของโครงการเป็นระยะเพื่อสะท้อนผลปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นที่ขึ้นทะเบียนปลูกลงต้นไม้กับโครงการ

8.1.2 ควรสนับสนุนให้มีการขยายขอบเขตเพื่อให้มีประเภทที่ดินรูปแบบอื่นในโครงการมากขึ้น เพื่อสิทธิการเข้าถึงการปลูกลงต้นไม้จะส่งผลต่อการขยายขอบเขตพื้นที่แหล่งทรัพยากรป่าไม้ ความอุดมสมบูรณ์ป่าไม้ สิทธิในที่ดินทำกิน การจัดการป่าไม้ร่วมกันในวงกว้าง

8.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

8.2.1 การพัฒนาทักษะความรู้ความเข้าใจในการปลูกประเภทไม้กลุ่มต่าง ๆ หรือการรักษาสิ่งมีชีวิตอื่นแก่เกษตรกร ซึ่งจะเป็ปัจจัยหนึ่งก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ

8.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

8.3.1 ควรมีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบในการดำเนินการโครงการธนาคารต้นไม้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สาขาอื่น ๆ ซึ่งอาจเปรียบเทียบภายในอำเภอเดียวกัน หรือเปรียบเทียบระหว่างจังหวัดในภูมิภาคเดียวกัน หรือต่างภูมิภาค

8.3.2 ควรมีการศึกษาการขับเคลื่อนธนาคารต้นไม้ในภาคส่วนอื่น ๆ เช่น ธนาคารต้นไม้ภาคประชาชน หรือธนาคารต้นไม้ที่เกิดจากความร่วมมืออื่นที่นอกเหนือไปจากโครงการธนาคารต้นไม้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.)

9. เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2564). **ข้อมูลสารสนเทศกรมป่าไม้ : สถิติป่าไม้ พ.ศ. 2564**. สืบค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2566. จาก <https://forestinfo.forest.go.th/Content.aspx?id=9>
- ชาย โพธิ์สีตา. (2564). **ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เดือนนภา ภูทอง. (2561). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. **วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ**. 6(2). 80-94.
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2558). **ธนาคารต้นไม้ พอเพียง มั่งคั่ง ยั่งยืน**. สืบค้นเมื่อ 3 กรกฎาคม 2566. จาก <https://www.baac.or.th/treebank/baac-treebank-2015.pdf>
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2558). **รายงานภาพรวมผลการดำเนินงานธนาคารต้นไม้**. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2566. จาก http://rice.baac.or.th/treebank/rpt_listTreeBank.php
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2558ข). **รายงานข้อมูลธนาคารต้นไม้**. สืบค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2566. จาก http://rice.baac.or.th/treebank/rpt_listTreeBankBranch.php

- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2565). รายงานผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ ธ.ก.ส. ประจำปี ๒๕๖๕. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2567. จาก https://www.baac.or.th/th/cg/O20_2565.pdf
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2565ก). ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเปิดตัวแอปพลิเคชันธนาคารต้นไม้. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2567. จาก https://www.baac.or.th/file-upload-manual/9_74.pdf
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2565). การขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมการปลูกต้นไม้ยืนต้นเพื่อด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อมและการออม. สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2566. จาก https://www.senate.go.th/document/Theme/Ext5/5465_0001.PDF
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). การพัฒนาที่ยั่งยืน. สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2566. จาก <https://shorturl.asia/z0tOP>
- FAO. (2020). **The State of the World's Forests 2020**. Retrieved 1 June 2023. From <https://www.fao.org/state-of-forests/en/>
- FAO. (2022). **Sustainable forest management**. Retrieved 4 June 2023. From <https://www.fao.org/sustainable-forests-management/en/>
- ITTO. (1992). **Criteria for the measurement of sustainable tropical forest management**. Retrieved 15 September 2023. From <https://www.ci-sfm.org/uploads/Documents/2012/Virtual%20Library/Policy%20Documents/ITTO%2C%201992.pdf>
- Klimach, A. & Pietkiewicz, M. (2022). Utility of the Forest Data Bank for forest management – polish case study and legal analysis. **Scandinavian Journal of Forest Research**. 37(1). 83-91.
- Starfinger, M. (2021). **Financing smallholder tree planting: Tree collateral & Thai 'Tree Banks' - Collateral 2.0?**. Retrieved 17 September 2023. From <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264837721004889>
- United Nations. (2007). **United Nations Forest Instrument**. Retrieved 17 July 2023. From <https://shorturl.asia/bM4Py>

10. คำขอบคุณ

การวิจัยครั้งนี้สามารถดำเนินการจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเนื่องจากได้รับการสนับสนุนและได้รับความอนุเคราะห์จาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนิดา พรหมล้ำ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ข้อคิด ความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ มาโดยตลอด และขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าในการให้สัมภาษณ์ ตลอดจนให้ข้อมูลซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยในครั้งนี้